

«XALQARO LOYIHALAR VA TA'LIM DASTURLARIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR»

mavzusidagi 2-sonli ko'ptarmoqli xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi

JADIDCHILAR ASARLARIDA PEDAGOGIK QARASHLAR VA XX ASR BOSHLARIDAGI DARSLARNING TASNIFI

Jumayeva Mukarrama Bekzod qizi

Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: mukarramajumayeva@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15379365>

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr boshlarida O'rta Osiyoda yuzaga kelgan jadidchilik harakatining pedagogik qarashlari hamda o'sha davrdagi darslarning mazmun va tasnifi tahlil etilgan. Jadidlarning ta'limga zamonaviy fanlar, axloqiy tarbiya va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi bugungi kundagi kompetensiyaviy ta'limga uyg'unligi asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, pedagogik qarashlar, darsliklar, axloqiy tarbiya, zamonaviy fanlar, metodika.

Аннотация. В статье анализируются педагогические взгляды джадидского движения, возникшего в Средней Азии в начале XX века, а также содержание и классификация уроков того периода. Подход джадидов к образованию будет рассмотрен с точки зрения его совместимости с современными науками, нравственным воспитанием и личностно-ориентированным подходом к образованию в современном компетентностном образовании.

Ключевые слова: джадидизм, педагогические взгляды, учебники, нравственное воспитание, современные науки, методика.

Annotation. This article analyzes the pedagogical views of the Jadid movement that emerged in Central Asia at the beginning of the 20th century, as well as the content and classification of lessons of that period. The Jadids' approach to education is highlighted based on its compatibility with modern sciences, moral education, and personality-oriented education in today's competency-based education.

Key words: jadidism, pedagogical views, textbooks, moral education, modern sciences, methodology.

KIRISH

XX asr boshlarida O'rta Osiyoda boshlangan jadidchilik harakati milliy uyg'onishning muhim bosqichi bo'lib, uning asosiy yo'nalishlaridan biri ta'lim tizimini isloh qilish edi. Jadidchilar – Mahmudxo'ja Behbudi, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Fayzulla Xo'jayev kabi ziyolilar – eski usuldagi maktablarni tanqid qilib, yangi, zamonaviy bilimlar asosidagi ta'lim tizimini ilgari surdilar. Ularning pedagogik qarashlarida quyidagi asosiy jihatlar yaqqol ko'zga tashlanadi:

1. Ilm-fanga asoslangan ta'lim – jadidchilar darslik va uslubiyatda matematikadan tortib geografiyagacha bo'lgan zamonaviy fanlarni joriy qilishga intildilar;

«XALQARO LOYIHALAR VA TA'LIM DASTURLARIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR»

mavzusidagi 2-sonli ko'ptarmoqli xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi

2. O'quvchi shaxsiga hurmat – ta'lim jarayonida o'quvchi faolligini oshirish, fikrlashga undash asosiy mezonlardan biri bo'ldi;

3. Ma'naviy-axloqiy tarbiya – Vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik, milliy g'urur singari qadriyatlar ta'lim asosiga aylantirildi;

4. O'quv metodikasi yangilanishi – eski maktablardagi yodlashga asoslangan uslub o'rniga, mantiqiy tushuntirish, suhbat, savol-javob, tajriba asosidagi usullar kiritildi.

Boshlang'ich ta'lim darslarining tasnifi ham bu davrda yangilandi. Avloniy, Behbudi kabi mualliflarning “Maktabg'a yo'ldosh”, “Muallim-ul awwalin”, “Tarbiya” kabi darsliklarida quyidagilar o'rgatildi:

- Savod o'rgatish darslari – harf va tovush asosida, fonetik yondashuv bilan o'rgatildi;

- Hisob darslari – real hayot misollarida raqamlarni qo'llashga urg'u berildi;

- O'qish va yozish darslari – adabiy va tarbiyaviy matnlar asosida olib borildi;

- Tarix, geografiya, tabiatshunoslik – oddiy va ravon tilda, mahalliy misollar bilan tushuntirildi;

- Axloq darslari – milliy qadriyatlar, mehnat, ota-onaga hurmat kabi tushunchalarni o'z ichiga olgan.

Jadid pedagogikasi bugungi ta'lim tizimi shakllanishida asosiy tarixiy manba hisoblanadi. Ularning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar zamonaviy pedagogika bilan hamohang bo'lib, hozirgi kunda ham dolzarigini yo'qotmagan.

Jadidchilik – bu islohotga asoslangan, ilm-fanga, zamonaviy tafakkurga tayanuvchi ma'rifiy harakat bo'lib, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllandi. Asosiy maqsad – musulmon jamiyatini jaholatdan qutqarish, ilm orqali taraqqiyot sari yo'naltirish edi. Jadidlar yangi usul maktablarini (usuli jadid) tashkil etib, diniy dogmalar emas, amaliy bilimlarni ilgari surdi. Abdulla Avloniy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Ismoil G'aspirali, Cho'lpon kabi jadidlar ta'limda quyidagilarni ilgari surdi:

- Bolaning qobiliyati va qiziqishiga qarab yondashish;
- Ilm-fan, axloq, tarbiya va madaniyat uyg'unligida o'qitish;
- O'qituvchining shaxsiy namunasi asosiy tarbiya vositasi ekanligi;
- O'quvchi shaxsini hurmat qilish, fikrlashga o'rgatish (yodlash emas).

Jadidlar an'anaviy maktabdagi yodlash, zo'ravonlik, qora taxtadagi sxematik dars o'rniga o'yinli va mushohadali darslar, masalan: “Qizil gulli daftar”, “Yangi maktab”, “Birinci o'quv yili” darsliklarida sodda va tushunarli hikoyalar orqali o'rgatishni, savol-javobli o'qitish shaklini (Sokratik metodning soddalashtirilgan shakli),

«XALQARO LOYIHALAR VA TA'LIM DASTURLARIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR»

mavzusidagi 2-sonli ko'ptarmoqli xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi

darsliklarda vatanparvarlik, axloqiy qadriyatlar va ekologik tushunchalarni ham kiritib o'tgan. Boshlang'ich ta'limda XX asr boshlarida darslar uch toifaga ajratilgan:

1. Ma'rifiy fanlar: savod o'rgatish, o'qish, yozish, arifmetika (sodda misollar bilan);
2. Axloqiy-tarbiyaviy fanlar: axloq, vatanparvarlik, jamoatchilik hissi, mehr-oqibat;
3. Amaliy hayotga oid fanlar: gigiyena, kundalik turmush odoblari, mehnatga hurmat.

Jadidlar tomonidan yaratilgan darsliklarga “Birinch muallim”, “Maktab gulistoni”, “Turkiy guliston yoxud axloq” – kabi darsliklarni misol qilib olishimiz mumkin. Ushbu darsliklar didaktik jihatdan soda va hayotiy misollar bilan boyitilgan, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan hamda har bir darsda mustaqil fikrlashga undovchi topshiriqlari mavjud bo'lgan. Jadidlarning pedagogik qarashlari hozirgi zamon kompetensiyaviy ta'lim tamoyillari bilan hamohang holda ularning “shaxsga yo'naltirilgan ta'lim” g'oyasi bugungi kunda yangidan qadrlanmoqda. Jadidlar asarlarida nafaqat bilim, balki tarbiya, vatanparvarlik, adolatga sodiqlik singari fazilatlar ham ustuvor bo'lgan.

XULOSA

Jadidchilik harakati – bu nafaqat milliy uyg'onish, balki pedagogik tafakkurning yangi bosqichi edi. Jadidlar XX asr boshlarida ilm-fanni, axloqni, vatanparvarlikni yagona tarbiyaviy asos sifatida qarab, ta'limga tizimli yondashuvni taklif etdilar. Ular o'z asarlarida bolani mustaqil fikrlovchi, ongli va faol shaxs sifatida tarbiyalashni asosiy maqsad qilib qo'ydilar. Jadidlarning darsliklari va pedagogik qarashlari an'anaviy maktab ta'limidagi yodlashga asoslangan, passiv metodlardan farq qilgan holda, mantiqiy fikrlash, hayotiy bilimlar, axloqiy qadriyatlar orqali o'quvchini har tomonlama shakllantirishga yo'naltirilgan edi. Bu esa boshlang'ich ta'limni nafaqat savod o'rgatish vositasi, balki jamiyatni yangilash vositasi sifatida qarashga olib keldi. Bugungi ta'lim tizimi uchun ham jadidlarning qarashlari juda dolzarb: shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, ma'naviyat va bilim uyg'unligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish – bularning barchasi jadid pedagogikasining zamonaviy ta'limga tutashgan ildizlaridir. Shunday ekan, jadidlar pedagogik merosini o'rganish va undan amalda foydalanish – ta'lim islohotlarining mustahkam g'oyaviy asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avloniy, A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'zbekiston, 1992.
2. G'ulomov, A. O'zbek maktabining taraqqiy tarixi. – Toshkent: Fan, 1972.
3. Abdurashidxonov, M. Maktab uchun muallimlar risolasi. – Toshkent: 1913.

«XALQARO LOYIHALAR VA TA'LIM DASTURLARIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR»

mavzusidagi 2-sonli ko'ptarmoqli xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi

4. Ismoil G'aspirali. Tong yulduzi gazetasi maqolalari to'plami. – Qrim, 1906–1914 yillar.
5. Rahimov, M. Jadidchilik harakati va uning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati. – Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
6. Jumayeva, M. B. (2022). Oliy ta'limda innovatsion usul va vositalar. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (Special Issue 20), 214-226. doi: 10.24412 (Vol. 226). 2181-1784-2022-20-214.
7. Jumayeva, M. B. (2025). Use of educational methods in pedagogy. *Икро журнал*, 14(02), 168-174.
8. Kamiljanovna, Z. D., O'G'Li, A. S. J., & Jumayeva, M. B. (2022). The Analysis Of Higher Order Thinking Skills. *Science and innovation*, 1(Special Issue 2), 672-676.
9. Abdisheribov, S., Yo'Ldosheva, M., & Jumayeva, M. (2022). Implementing creative writing in English language teaching classrooms. *Science and innovation*, 1(B8), 1343-1347.
10. Jumayeva, M., Naimov, D., & Shaymardanova, M. (2023). Methods of improving speaking skills of students in english language classes. *Science and innovation*, 2(B12), 368-371.
11. Jumayeva, M., & Mamajonova, N. (2022). Modern Methods In Education: Online Language Learning. *Science and innovation*, 1(B8), 1035-1038.
12. Jumayeva, M. B. (2021). Interactive Methods Used In.
13. Jumayeva, M., & Qarshiyeva, M. (2022). The Role of Interactive Learning Technologies in the EFL classes. *Science and innovation*, 1(B8), 1273-1277.
14. Jumayeva, M., & Rashidova, M. (2022). The role of using game technology in the educational process. *Science and innovation*, 1(B8), 1448-1452.
15. Jumayeva, M., & Turdiyeva, U. (2022). The Importance Of Pedagogical Technologies In Learning English. *Science and innovation*, 1(B8), 1710-1714.
16. Jumayeva, M. (2022). The importance of feature films in increasing the effectiveness of English language teaching. *Science and innovation*, 1(B7), 581-583.
17. Jumayeva, M. (2022). Characteristics of verbs in English and Uzbek Languages. *Science and innovation*, 1(B7), 711-714.
18. Mukarrama, J., Jasurbek, A., & Kamoliddin, S. (2022). Teaching listening skills in English.
19. Jumayeva, M. (2022). Effective creative way of Erkin Vahidov. Translator, poet, hero of Uzbekistan. *Science and innovation*, 1(B5), 404-409.
20. Ibroximjon, M., & Mukarrama, J. (2022). Hozirgi kun yoshlarini ijtimoiy munosabatlarga kirishishida chet tillarini o'rgatilishi va uning ahamiyati. *Involta Scientific Journal*, 1 (5), 178-182.
21. Jumayeva, M. (2022). Uyg'onish davri allomalarining pedagogika va ta'limtarbiyaga o'zgacha yondashuv asosidagi qarashlari tahlili. *Science and innovation*, 1(B5), 26-29.